

CUMAGELDİ MÜLKİYEV'İN SELÇUKLAR ROMANINDAKİ “DAGI NÄME” KALIP SÖZÜ ÜZERİNE BİR ÇEVİRİ ÇALIŞMASI

İbrahim İPEK*

Özet

Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte Türkiye ile Türki Cumhuriyetler arasındaki siyasi, edebi ve kültürel münasebet eskiye nazaran daha da ilerlemiştir. Özellikle Türki Cumhuriyetlere ait edebi eserler bu dönemden sonra hızla Türkiye Türkçesine aktarılmaya başlanmıştır. Bir ağacın dalları hüviyetinde olan lehçeler arasında yapılan çeviriler her ne kadar kolay gibi gözükse de bazı zorluklara sahiptir. Özellikle o lehçeye ait atasözü, deyim, ikileme, kelimeler arasındaki yalancı eşdeğerlik, ek seçimi gibi hususiyetler yapılan çevirinin durumunu etkilemektedir. Günümüze kadar yapılan çeviri çalışmalarında bu özelliklere kademeli olarak dikkat edilmiştir. Ancak tüm bu özellikler göz önünde bulundurulsa bile yapılan çevirilerde yine de bazı eksiklikler göze çarpmaktadır. Atasözü, deyim ve ikilemelerden farklı bir yapı olan kalıp sözler, çevirilerde dikkat edilmediği takdirde yapılan çeviri çok da sağlıklı olmamaktadır. Yaptığımız bu çalışmada kalıp sözlerin iki lehçe arasında ne gibi bir rol oynadığını göstermeye çalışacağız.

* Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Yüksek Lisans Öğrencisi (ipekbrahim@hotmail.com)

İn Seljuks Of Cumageldi Milkiyew The Translation Of A Study On Formulaic Expression “Dagy Năme”

Abstract

With the dissolution of the Soviet union, between Turkey and the Turkic Republics political, literary and cultural relation is more advanced than in the past. After this period, particularly the literary works of the Turkish republics has quickly started to translated to Turkey Turkish. Translations which made between dialects are the identity of the branches of a tree has some difficulty, although it may seem easy. Especially, that of the dialect, proverb, idiom, reiterative, false equivalence between words, such as additional selection characteristics are affect the status of the translations. In today's ever done translation works, it has been gradually paying attention to these features..However, all these features, even when considered in translations are still draw the attention some conspicuous. Formulaic Expressions which is a different structure from proverb, idiom and reiteratives, If the translations aren't considered in translations is not very authentic. In this study we did, we will try to show that formulaic of expressions -what role does it play- between the two dialects

Türkiye’de, Türk lehçelerinden metin aktarma faaliyetleri yoğunlukla 1990 yılından itibaren başlasa da daha önceki dönemlerde Türk Yurdu, Türk Kültürü, Türk Edebiyatı, Türk Dili ve Kardeş Edebiyatlar gibi ilmî ve edebî dergilerde, Bahtiyar Vahapzâde’nin Şiirleri ve Haydar Baba’ya Selam gibi eserlerde ve lisansüstü çalışmalarda aktarılmış metinleri görmekteyiz. 1990 sonrası aktarma faaliyetlerinin artmasıyla birlikte, aktarma meseleleri ve problemleri üzerinde de durulmaya başlanmıştır.

Bu konuda çalışmalar yapan araştırmacıların içinde Ahmet B.Ercilasun, Yusuf Gedikli, N.Mahmudov, A.Resulov, Ayşe İlker, Mustafa Uğurlu, Seyitnazar Arnazarov ve Ahmet Karadoğan sayılabilir.

Araştırmacılar çalışmalarında metin aktarma meselelerine bazı farklı yönlerden yaklaşılar da genel olarak;

- a) Kelimelerde yalancı eşdeğerlik,
- b) Eklerde yalancı eşdeğerlik,
- c) Orijinal metnin aslını koruma,
- d) Orijinal metnin aslını uyarlama
- e) Yanlış ek seçimi
- f) Atasözleri ve deyimleri yanlış aktarma
- g) Cümlenin öğelerini doğru düzgün yerleştirememesi gibi hususlar üzerinde durmuşlardır (Kirişçioğlu, 2006, s. 22 – 24)

Yukarıda bahsedilen çeviri yöntemleri haricinde, kalıp sözler olarak adlandırılan ve isim, atasözü, deyim ve ikilemelerin dışında dilde müstakil bir yapı olarak bulunan sözleri de, çevirilerde başka bir yöntem olarak kullanmak, çevirisi yapılacak olan metnin kaynak dilden hedef dile daha iyi aktarılmasını sağlayacaktır.

Kalıp sözler, önceden belirli bir biçime girip öylece hafızada saklanan, söyleneceği sırada yeniden üretilmeyip olduğu gibi hatırlanarak ve eğer gerekiyorsa bazı ekleme ve çıkarmalar yapılarak kullanılan, tek bir sözcükten, ardışık veya aralı sözcüklerden oluşabilen, belirli

durumlarda toplumun benimsendiği sözleri sunarak iletişimin kurulmasına veya devamına yardım eden ve kullanım yerleri çok sınırlı olan kalıplaşmış dil birimleridir(Gökdayı, 2008, s. 106).

Çalışmamızda Türkmen Türkçesindeki “Dagy näme” kalıp sözünün Cumageldi Mülkiyev’in Seljuklar romanındaki kullanımından hareketle Türkmen Türkçesinden Türkiye Türkçesine çevirisinde gösterdiği farklılıklar üzerinde duracak ve kalıp ifadeye dikkat edilmediği takdirde ne gibi yanlış sonuçlar ortaya çıkacağını göstermeye çalışacağız.

“Dagy näme” kalıp sözü, Seljuklar romanında 17 cümlede geçmektedir. Cümlelerde kullanımlarına göre farklılıklar arz eden “Dagy näme” kalıp sözü, Türkmen Türkçesinden Türkiye Türkçesine şu şekillerde aktarılmıştır:

Özgün Türkmen Türkçesi

- 1- Bu **dagy nämejik**, – ol elindäki etden boşan çişini galgadıp howada çzyk çekip goýberdi, – biz Gutulmyş beg bilen ýörişe gidenimizde has owadan jülgeleri hem gördük...
- 2- Mahmit “Hindilerem Ýeriň gurşawyny ölçäpmi?” diýip gygyrypdyr. Biruni oňa “**Dagy näme**, menden bür münj iki yüz ýyl ozal” diýip jogap beripdir.
- 3- – Ol hindice bilipmi?

Bu sorula diňe “hawa” diyip jogap berse kemter gaýtjagyn bilen derwüş jogabyň hörpüne görä sesine bat berdi:

– **Dagy näme**, heýem Hindistan hakda kitap ýazyp, ol hindi dilini bilmezmi...

4- ...Sähel bahana tapsa biri-birine gylyç saljak bolup duran esgerleriň biri-birine agzy salyp, gemiräýjek bolýan atlaryň goh-galmagalyndan ýaňa daş-töwerek göçere geldi. Diňe agşama golaý bu ýygyn birneme köşeşdi. Dagy näme, diňe ululy-kiçili serkerdeleriniň sany 30 münđen geçýän 200 münđlük goşun joşup duran deňiz kysmy birzaty. Onuň köşeşmegi üçin salym gerekdi.

5- Otaga ümsümlük aralaşdı. **Dagy näme**, gepläp oturan ýeke adam, ol hem dyma... Bilal hoja sözlerini hindileriň aňlarynda aýlamaklary üçin olara salym berip dymdy.

6- – Biruni kiçijik Ýer hem ýasan ýaly-la...

Bilal hoja söhbetiň hörpüne goşulyp gitdi:

– **Dagy näme**, – ol elini giň eýwanyň içine aýlap goýberdi, – şu öýüň içi ýaly yere ol tutuş dünýäni sygdyrmak isledi...

7- Soňra ol myhmanlaryň öňüne düşüp, howlynyň sag ernegine, daga golaý tarapyna yöneldi. Çöküşen mazarlaryň üstüni çöp-çalam basyyp gidipdi. **Dagy näme**, kim gelip bu mazarlara ideg etsin. Mazarlaryň arasynda ýol-ýoda ýokdy. Bu ýere ýyllarboýy adam aýagy düşmändi.

8- Daňa golay ýaby halys durdy. **Dagy näme**, çägä toýnagyny çümrüp depeden depä dyrmaşmak tekiz yoldan ýörän ýaly dälidi.

9- İndi bu giň çölün içinde iki jandaryň alty aýakdan başga daýanara zady ýokdy. Gije tiz geçdi. Megerem, bu Mahmydyň ömründe iň çalt geçen gijeleriň biri bolsa gerek. **Dagy näme**, her bir depä dyrmaşanda ähli umydyň gözleriňden çykyp, patlap çägä gaçayjak bolup durka, ol-a bir gijemiş, tutuş ömürem tiz geçse gerek...

10- Gije gowudy. Gije salkyndy. Gije Mahmydyň ýüreginde umyda uly ýer bardy. Gündiz yssydy. Gündiz ýürekdäki umyt kiçelip, injäniň gözüne dönyärdi. **Dagy näme**, sazagyň düybünde bagryny ýere berip ýatan adamda nireden uly umyt bolsun...

11- “Buharadan Bagdada barýan” diýmek dilde aňsat. Ýöne, bu ýoly kerwen bilen aşjak bolmak dünýäniň ýarysyny gezmek bilen deňdi. **Dagy näme**, Kaşgardan Bagdada dünýäniň ýarysy saýylsa, aňırda-da beýleki ýarysy galar...

12- Nyzamymülk sag elinin süyem barmagyny tegelegiň ortasyna dürttdi:

-Balasagun nire bolýar?

Mahmyt howlukman jogap berdi:

-Meniň doglan ýerim...

Nyzamymülk darajyk otagy ýanlandyryp loh-loh güldi:

-Her kim öz öyünü dünyäniň ortasy hasap etse, onda ýeriň gyrak-bujagynda kim ýaşar...

Mahmyt ýylgyrdy. **Dagy näme**, boynuna atylan kement aýrylypdy. Hut Nyzamylmülkiň özi onuň bilen mesawy gürrüň edip otyrdy...

13- Biruni hudaylaryň birdigini sübut etdi. “Brahma-hindileriň hudaýy diýjeksiniz” diýip ol mollalara ýüzlendi. Ona “**Dagy näme!**” diýip jogap berdiler.

14- Wizantiýanyň täze imperatory Roman IV Diogeniň tagta geçip ynjalýgy bolmady. **Dagy näme**, ýurduň gündogar eteklerini seljuklar hiç zatdan garaw görmän arkaýyn talap ýördüler. Öňünden çykylmasa bu gün-erte olar hut köşgüňe döküljekdiler.

15- Rumlular hem seljuk atlylaryny gördüler. Basilakes atynyň başyny seljuk atlylaryna tarap öwürdi. **Dagy näme**, öňçi güýçleriň asyl işi ysyrғанmak, tapmak, bilmek... ahyry.

16- Mahmyt oturan yerinden nirä gulagyny öwürse, şol tarapdan del söhbet geldi durdy. **Dagy näme**, gök çay dilleri açýar ahyry. Ençeme günün ýadawlygyndan soň, dyz epip, öňüne bir çäýnek gök çay alan kişiniň söhbedem süýji bolýar...

17- Wezir sowalyny dowam etdi:

-Onsoň ol garakçylar ýarany bolyarmy?

Weziriň gepiniň hörpünden ol Mahmydyň arkasyny almak isleýändir öýden kerwanbaşy egnini ýygyrdy:

-**D-dagy näme**, ýogsa, başga kime gerek... b-bu zatlar...

Türkiye Türkçesine Aktarılmış Hali

1--**Bu da bir şey mi?** – O, elindeki boş şişi yukarı doğru kaldırdı, havada bir çizik çekti – Gutulmuş Bey ile sefere çıktığımızda daha güzel geçitlerden geçtik...

2--Mahmıt “Hintler de dünyanın merkezini tespit edebildiler mi?” diye bağırmış. Biruni, ona “**O da bir şey mi**, hem de benden bin iki yüz yıl önce.” diye cevap vermiş.

3-- O, Hintçe de bilir miydi?

Bu soruya sadece “Evet” diye cevap verse, eksik olacağını bilen derviş, cevaba göre sesini yükseltti:

– **Daha neler**, hem Hindistan hakkında kitap yazacak hem de Hint dilini bilmeyecek...

4-...Bir yanlış anlaşma olsa, birbirlerine kılıç çekecek olan askerlerin ve geniş getiren atların gürültüsünden, dağ taş yıkılacak gibi oldu. Akşama doğru, ordunun bir kısmı sustu. Akşama doğru, ordunun bir kısmı sustu. **Daha ne olsun**, sadece irili ufaklı komutanların otuz binden fazla olduğu iki yüz binlik ordu, coşan bir deniz gibiydi. Ordunun tamamen susması için bir hayli zaman gerekliydi.

5- Odaya sessizlik hâkim oldu. **Daha neler**, konuşan tek bir adamdı. O da sussaydı... Bilal hoca, biraz önce söylediği şeyleri, Hintler anlarsın diye bir müddet sustu.

6--Biruni, dünyanın küçük şeklini de yapmış mı?

Bilal hoca, kendisini konuşmaya kaptırdı:

– **Daha neler!** – O, eliyle geniş eyvanın içini işaret etti – bu odanın içi gibi bir yere tüm dünyayı sığdırmak istedi.

7- Sonra o, kervandakilerin önünde, mezarlığın sağ tarafına, dağa doğru yöneldi. Çöken mezarların üstünde otlar bitmişti. **Daha neler**, kim gelip bu mezarlarla ilgileysin? Mezarların arasında geçmek için bir yol yoktu. Buraya yıllardır insan ayağı değmemişti.

8- At, tan vaktine kadar iyi dayandı. **Daha ne olsun!** Toynağı kuma bata çıka tepeden tepeye tırmanmak, düz yolda gitmek gibi değildi.

9- Şimdi bu geniş çölün içindeki iki yoldaşın, ayaklarından başka dayanacağı başka bir şey kalmamıştı. Gece, çabuk geçti. Herhalde, Mahmit'in hayatındaki en hızlı geçen gecelerden biriydi bu gece. **Daha ne olsun!** Her bir tepeye tırmandığında, tüm umudu gözlerinden çıkıp yere düşen kumların kaçışması gibi bir gece, tüm ömründen hızlı geçmiş olmalıydı...

10- Gece, güzel; gece, serindi. Gece vakti, Mahmit'in yüreğindeki kurtulma umudu büyüyordu. Gündüz, sıcaktı. Gündüz vakti, yürekteki

umut küçülüyor, bir iğne ucu gibi oluyordu. **Daha neler!** Sazlığın dibinde, göğsünü yerdeki çukura dayayan adamda nasıl kurtulma umudu olsundu ki...

11- "Buhara'dan Bağdat'a gidiyorum." demek, dile kolaydı. Fakat bu yolu kervan ile birlikte gitmek demek, dünyanın yarısını gezmek ile denkti. **Daha ne olsun,** Kaşgar'dan Bağdat'a kadar dünyanın yarısı sayılsa, geriye kalan kısımda da diğer yarısı kalır...

12- Nizamılmülk, sağ elinin işaret parmağı ile boşluğun orta yerini gösterdi:

-Balasagun neresi oluyor?

Mahmıt, hızla cevap verdi:

-Benim doğduğum yer...

Nizamılmülk, daracık salonu yankılandırarak kahkahalar attı:

-Herkes kendi evini dünyanın merkezi kabul ederse, o zaman dünyanın kenar bölgelerinde kim yaşar...

Mahmıt, gülümsedi. **Daha ne olsundu,** boynuna geçirilen urgan çıkarılmıştı. Bizzat Nizamılmülk'ün kendisi onunla sohbet edip oturuyordu...

13- -Biruni, tanrıların bir olduğunu ispat etti. O, "Brahma, Hintlerin tanrısıdır diyeceksiniz." diyerek mollalara döndü. Onlar, "**Tabii ki öyle!**" diyerek cevap verdiler.

14- Bizans'ın yeni imparatoru Roman IV Diogen, tahta geçtiğinde, ülkede huzur yoktu. **Daha ne olsundu**, Ülkenin doğusunu Selçuklular çok rahat bir şekilde ele geçirmişlerdi. Karşılarında durulmazsa, bir gün onlar, kendi saraylarına da girerlerdi.

15- Rumlar da Selçuklu atlılarını gördüler. Basilakes, atının başını Selçuklu atlılarına doğru çevirdi. **Şüphesiz!** Öncü kuvvetlerinin asıl işi; muhbirlik yapmak, bulmak, araştırmak gibi şeylerdi neticede...

16- Mahmit, oturduğu yerden kulağını nereye çevirse, o taraftan farklı bir sohbet gelip duruyordu. **Nasıl olmasın!** Yeşil çay, insanların dilini açardı nihayetinde. Birkaç günün yorgunluğundan sonra, dizinin üstüne oturup önüne bir çaydanlık yeşil çay alan adamın sohbeti tatlı olurdu.

17- Vezir, soru sormaya devam etti:

-Peki, o, eşkıyaların yardımcısı mı?

Vezirin soruş şeklinden, onun Mahmit'i kollamak istediğini düşünen kervanbaşı, omuz büktü:

-**Şüphesiz!** Aksi takdirde başka ne işe yarayacak bu şeyler...

“Dagy nâme” kalıp sözüne, anlam açısından kelime kelime bakıldığında şu şekildedir:

Dagy: Çoğunlukla “Öyleyse, yoksa, başka” anlamında kullanılan yardımcı söz (Türkmen Dilinin Düşündürişli Sözlüğü, 2016, I. cilt, s. 245)

Nâme: İsimlerin yerine kullanılan soru eki (Türkmen Dilinin Düşündürişli Sözlüğü, 2016, II. cilt s. 125)

Ayrı ayrı ele alındığında farklı anlamları ve hususiyetleri olan bu iki kelime, bir araya gelip, kalıp halinde kullanıldığında değişik özellikler arz etmektedir. Türkmen Türkçesi sözlüklerinde ayrı bir başlık altında verilmeyen “Dagy näme” kalıp sözü, cümlenin akışına göre Türkiye Türkçesine; “Elbette/tabii ki, şüphesiz, daha neler, daha ne olsun, bu/o da bir şey mi, nasıl olmasın” şeklinde çevrilir ve “Onaylama, kesinlik, şaşırma, hayret, abartı ve küçümseme” anlamları verir.

Sonuç olarak, metin çevirilerinde yukarıda bahsedilen tüm hususlar göz önünde bulundurulduğunda bile, çevirilerde bazı eksiklikler dikkati çekmektedir. Tüm bu çeviri yöntemleri dışında müstakil bir yapı olan “kalıp sözler” çevirilerde farklılıklar arz etmekte ve dikkat edilmedikleri takdirde çevirilerde hatalara sebep olmaktadır. Kalıp sözlere çevirilerde dikkat edildiği takdirde, esas dilden hedef dile yapılacak olan çevirilerin daha düzgün olacağı kanaatindeyiz.

Kaynakça

1. KİRİŞÇİOĞLU, M. Fatih, Türkmen Türkçesinden Türkiye Türkçesine Yapılan Aktarmalarda Karşılaşılan Bazı Problemler”, I. Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu, G.Ü., 11 – 13 Mayıs 2005, Ankara. (Baskı: S.Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi, sayı 20 Güz/2006, s. 21 – 37)
2. GÖKDAYI, Hürriyet, Türkçede Kalıp Sözler, Bilig Dergisi, sayı: 44, s. 89 – 110, 2008
3. Türkmen Dilinin Düşündürişli Sözlüğü, Türkmenistan İlimler AkademiyasıMagtumulı Adındaki Dil ve Edebiyat İnstitüti, I, II Cilt, Aşgabat, 2016.
4. Mülkiyew, Cumageldi, Selcuklar, Aşgabat, 2010.